

УДК 339.5

Осипчук М. Д.

Інститут світової економіки і міжнародних відносин Національної академії наук України

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ НЕТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Здійснено ідентифікацію нетарифних бар'єрів регулювання міжнародної торгівлі, виділено основні тенденції їх застосування. Досліджено місце технічних заходів нетарифного регулювання ринку. Обґрунтовано необхідність та визначено головні шляхи співпраці у сфері їх регулювання.

Ключові слова: нетарифні заходи, міжнародна торгівля, торговельна політика, технічні бар'єри, санітарні та фітосанітарні заходи.

Постановка проблеми. Сучасна міжнародна торгівля як одна із найважливіших складових світової економіки, що охоплює переважну частину міжнародних економічних відносин, характеризується глобальними масштабами. У 1948 р. світовий експорт товарів складав 58 млрд. дол., імпорт – 62 млрд. дол., а у 2012 р. відповідно 18401 та 18601 млрд. дол. [1]. Проте на тлі загострення конкуренції та наростання кризових явищ у торговельній політиці кран посилюється практика використання інструментів протекціоністського характеру.

Світова організація торгівлі (СОТ) та її попередниця ГАТТ досягли значних успіхів у переговорах щодо зниження рівня тарифних ставок і зв'язування тарифів, що призвело до інтенсивного застосування країнами нетарифних методів регулювання міжнародної торгівлі. Таким чином, посилення ролі нетарифних бар'єрів як інструменту протекціонізму та їх значущий вплив на світову торгівлю визначають актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних засад міжнародної торгівлі із висвітленням окремих аспектів її регулювання в контексті нетарифних методів, займалися як українські, так і зарубіжні вчені, зокрема: Р. Аюфор, В. Андрійчук, Р. Болдвін, І. Бураковський, О. Гребельник, Н. Горін, А. Деардорф, О. Кіреєв, А. Кредісов, Д. Лук'яненко, Ю.Макогон, Н. Науменко, Л. Пісьмаченко, В. Сіденко, Р. Стерн, А. Філіпенко, Н. Фомічов, О. Шишаєв.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах перманентних трансформацій на світовому ринку, глобальної рецесії, тенденції активного використання нетарифних засобів, їх модифікація та ускладнення загострили необхідність подальшого дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ідентифікація та аналіз особливостей нетарифних бар'єрів у міжнародній торгівлі в сучасних умовах, дослідження наслідків їх застосування, обґрунтування необхідності та визначення шляхів співпраці у сфері їх регулювання з метою формулювання у подальшому рекомендацій щодо вдосконалення регулювання зовнішньої торгівлі в Україні в контексті захисту національних інтересів та існуючих загальносвітових тенденцій.

Виклад основного матеріалу. Світова фінансово-економічна криза спричинила уповільнення темпів розвитку світової торгівлі, що стимулювало зростання масштабів застосування протекціоністських заходів, зокрема, збільшення митних тарифів, введення нетарифних бар'єрів, ініціювання антидемпінгових розслідувань, накладання антидемпінгових мит, проведення девальвації валюти тощо. Застосовуючи засоби протекціонізму, країни змушені орієнтуватися на вимоги СОТ.

Відповідно до норм СОТ захист національного ринку включає:

- фіксацію обов'язків щодо доступу на ринок товарів, послуг, регулювання сільського господарства та ін.;

- використання дозволених у міжнародній практиці засобів захисту внутрішнього ринку: антидемпінгового та спеціального мита, захисних заходів;

- застосування винятків із таких принципів діяльності СОТ, як режим найбільшого сприяння, національного режиму, принципу заборони нетарифних обмежень;

- використання нетарифних заходів регулювання, непередбачених в угодах СОТ, та таких, що не суперечать їм [2].

Нині нетарифне регулювання виступає важливим інструментом регламентації зовнішньоекономічних відносин. Враховуючи загальну тенденцію країн-членів СОТ до зниження як сфери дії, так і рівня тарифів, країни намагаються віднайти інші способи захисту внутрішнього ринку і підтримки вітчизняних виробників. Неухильне зниження тарифних ставок у результаті восьми раундів багатосторонніх переговорів у рамках ГАТТ призвело до підвищення відносної значущості нетарифних бар'єрів як інструменту торговельного протекціонізму. Це слугувало підставою для зростання інтересу з боку світової спільноти та міжнародних організацій до розробки загальних принципів та правил поведінки у даній сфері.

До нетарифних заходів (НТЗ) відносять низку інструментів, що застосовуються країнами до товарів імпорту та експорту. Деякі НТЗ використовуються у якості офіційних інструментів торговельної політики (квоти, субсидії, обмеження експорту), інші – не пов'язані з торговельною політикою і орієнтовані на забезпечення охорони довкілля, здоров'я людей, тварин і рослин (технічні бар'єри). Конференцією ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) спільно з СОТ визначено нетарифні обмеження як «політичні заходи, відмінні від митних тарифів, які потенційно можуть здійснювати економічний вплив на міжнародну торгівлю товарами, змінювати її обсяги чи ціни» [3]. У зв'язку з тим, що нетарифні обмеження за своєю природою є вкрай різноманітними та охоплюють велику групу заходів, на сучасному етапі запропоновано низку класифікацій. На наш погляд, найбільш комплексною та оптимальною є система класифікації ЮНКТАД (табл. 1).

Очевидно, що використання нетарифних обмежень в сучасній торговельній практиці (незважаючи на досягнутий рівень лібералізації міжнародної торгівлі) пов'язано з необхідністю країн, що розвиваються, захищати окремі галузі національної економіки. Тим не менш застосування нетарифних бар'єрів часто зустрічається й у практиці розвину-

Система класифікації НТЗ

Заходи по відношенню до :	імпорту	Технічні заходи	А. Санітарні та фітосанітарні заходи (СФСЗ)
			В. Технічні бар'єри в торгівлі (ТБТ)
		Нетехнічні заходи	С. Передвдвантажувальна інспекція та інші формальності (ПВІ)
			Д. Захисні заходи (антидемпінгові, компенсаційні, спеціальні заходи)
			Е. Ліцензії, квоти, заборони та ін. заходи кількісних обмежень (КО)
			Ф. Заходи цінового контролю (ЗЦК), включаючи додаткові збори, податки (паратарифні заходи)
			Г. Фінансові заходи
			Н. Вимоги про вміст місцевих компонентів
			І. Інвестиційні заходи, що пов'язані з торгівлею
			Ж. Дистрибуційні обмеження
	К. Обмеження, що пов'язані з післяпродажним обслуговуванням		
	Л. Субсидії (крім експортних субсидій)		
	М. Державна закупівля		
	О. Обмеження, що пов'язані із захистом прав інтелектуальної власності		
	П. Вимоги щодо походження товару		
експорту	Р. Заходи, що стосуються експорту, включаючи експортні субсидії (ліцензування, квотування, реєстраційні вимоги тощо)		

Джерело: складено автором за [4].

тих країн. Основними причинами дедалі активнішого використання НТЗ у міжнародній торгівлі, на наш погляд, виступають: стрімке зростання показника відкритості національних економік; суттєве підвищення частки готової продукції у світовій торгівлі; наростання процесів транснаціоналізації виробництва та, як наслідок, динамічний розвиток міжнародної кооперації, внутрішньофірмової торгівлі у глобальному масштабі.

Практика багатостороннього регулювання міжнародної торгівлі у рамках ГАТТ/СОТ пов'язана з проблемами використання нетарифних бар'єрів. У цілому можна виділити три етапи побудови системи нетарифного регулювання у рамках СОТ:

1) 70-ті рр. ХХ ст. (Токійський раунд) – погодження кодексів поведінки у сфері НТЗ, що охоплюють такі питання, як державні закупки, оцінка вартості імпорту та технічні стандарти.

2) Друга половина 80-х-перша половина 90-х рр. ХХ ст. (Уругвайський раунд) – внесення серйозних коректив у механізм нетарифного регулювання по субсидіях, технічних бар'єрах, антидемпінгових та компенсаційних митах.

3) 90-ті рр. ХХ ст.-початок ХХІ ст. (Доха-раунд) – винесення на порядок денний питання, що відображали інтереси країн, що розвиваються (Індія, Бразилія, Китай, Південна Африка).

Видається можливим виділити основні тенденції застосування нетарифних обмежень у світовій торгівлі, а саме:

– перманентне зростання рівня застосування нетарифних заходів розвинутими країнами на тлі розвитку промислового виробництва у країнах, що розвиваються;

– долання найвищого рівня нетарифних обмежень експортерами країн, що розвиваються, за товарними позиціями, частка яких переважає у експорті (країни Африки, Гаїті тощо). При цьому зазначені країни залучають заходи нетарифного регулювання значно рідше;

– перенесення нетарифного регулювання на рівень регіональних інтеграційних угруповань, оскільки, по-перше, нетарифні бар'єри застосовуються у відношенні до третіх країн, а, по-друге, – у взаємній торгівлі в умовах суттєвої лібералізації тарифного регулювання.

Незалежно від мети застосування, НТЗ здатні здійснювати вагомий обмежувачий та деформу-

ючий вплив на міжнародну торгівлю. По-перше, не будучи дискримінаційними номінально, вони часто виявляються дискримінаційними де-факто щодо торговельних партнерів, особливо країн, що розвиваються, які фінансово не спроможні привести виробництво у відповідність до вимог НТЗ через низький рівень розвитку технологій виробництва, інфраструктури, експортних послуг тощо. По-друге, НТЗ більшою мірою застосовуються до тих товарних груп, які відіграють особливо важливу роль у експорті країн, що розвиваються, і часто у тих галузях, де останні мають порівняльні переваги. Таким чином, загальний обмежувачий вплив НТЗ, зокрема, технічних заходів, на системному рівні спрямований проти країн, що розвиваються, особливо з низьким рівнем доходів, що підтверджується прямою кореляцією між індексом покриття торгівлі технічними заходами та ВВП на душу населення [5, с. 20]. Тобто, вагомість технічних НТЗ у регулюванні імпорту зростає разом із збільшенням обсягу ВВП на душу населення. У той же час, спостерігається закономірність зростання рівня застосування нетехнічних НТЗ (а саме, кількісних обмежень, заходів контролю за цінами) країнами з низьким рівнем доходів, та відповідно зменшення у країнах з високим рівнем розвитку.

Починаючи з другої половини 1990-х рр., констатується значний ріст використання технічних заходів нетарифного регулювання ринку, зокрема, технічних бар'єрів (ТБТ) та санітарних й фітосанітарних заходів (СФСЗ). Станом на 2012 р. регулювання за допомогою останніх охоплювало понад 65% обсягів міжнародної торгівлі (рис. 1).

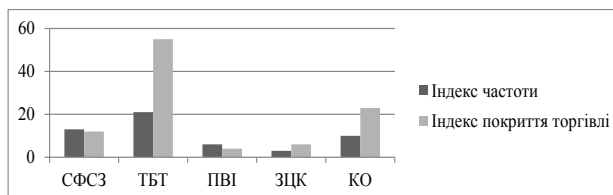

Рис. 1. Індекси частоти та покриття торгівлі нетарифними методами, 2012 р.

* де: СФСЗ – санітарні й фітосанітарні заходи; ТБТ – технічні бар'єри; ПВІ – передвдвантажувальна інспекція; ЗЦК – заходи контролю за цінами; КО – кількісні обмеження

Джерело: складено автором за даними ЮНКТАД [5].

Технічні НТЗ не обов'язково здійснюють обмежувальний вплив на торгівлю, проте вони безумовно сприяють здорожченню товарів, що відповідно може генерувати деформуючий ефект на міжнародні торговельні потоки.

ТБТ за змістом представляють собою заходи, що пов'язані з технічними регламентами та процедурами оцінки відповідності технічним стандартам. Вони включають в себе як вимоги до стандартів, систем виміру, якості, техніки безпеки, маркування тощо, так і процес оцінки відповідності (тестування, сертифікація). СФСЗ – це будь-які заходи, що проводяться для захисту життя або здоров'я тварин чи рослин від ризиків та загроз, що виникають у результаті імпорту продукції, та охоплюють, за аналогією ТБТ, вимоги й процедуру оцінки відповідності (тестування, сертифікація, відстеження, карантин).

ТБТ широко застосовуються у регулюванні міжнародної торгівлі товарами багатьох секторів економіки, про що свідчать індекси частоти та індекси покриття технічними бар'єрами торгівлі у розрізі економічних галузей [5]. Вони дедалі частіше використовуються у галузях, які відіграють ключову роль в експорті країн, що розвиваються: у текстильній, швейній та взуттєвій промисловості. Слід зазначити, що у секторі енергетики та транспорту ТБТ у більшості випадків стосувалися вимог якості та безпеки, у той час як в інших галузях – підтвердження/оцінки відповідності чи реєстраційних вимог для імпортерів (продукція текстильної промисловості, одяг, сільськогосподарська продукція тощо).

У зв'язку із своєю сутністю та характером СФСЗ найчастіше застосовуються для регулювання торгівлі продукцією сільського господарства (особливо тваринного походження), оскільки від контролю її якості залежить здоров'я споживачів та захист навколишнього середовища. Як результат, понад 90% міжнародної торгівлі продукцією агросектору охоплено щонайменше одним з видів СФСЗ.

Тенденцію активного застосування НТЗ також відображає динаміка поданих нотифікацій (повідомлень) про інформування країн-членів СОТ щодо запланованих змін у ТБТ/СФСЗ (рис. 2). Аналіз 1552 нотифікацій, отриманих протягом 2012 р., вказує, що їх прийнято з метою: захисту здоров'я й безпеки людини (51%), захист від недобросовісної практики (16%), охорона навколишнього середовища (12%), забезпечення якості товарів (10%), надання інформації для споживачів та маркування товарів (7%), зниження або усунення торговельних бар'єрів (3%), спрощення процедур торгівлі (1%).

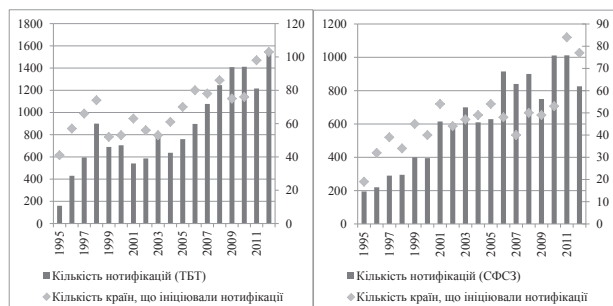

Рис. 2. Загальна кількість нотифікацій з питань ТБТ й СФСЗ та країн, що їх ініціювали

Джерело: складено за даними [6].

З протекціоністською метою також практикується введення НТЗ, що обґрунтовані екологічними вимогами. Питання, пов'язані із застосуванням основних інструментів для забезпечення охорони природного середовища, СОТ розглядає переважно у вигляді суперечок. Наприклад, введення США ембарго на початку 1990-х рр. на імпорт тунця з Мексики, що було обумовлено нанесенням шкоди дельфінам при вилові тунця. Разом з цим, Комісія з урегулювання суперечок рішення США визнала незаконним, адже ембарго на тунця не вплинуло на захист дельфінів. У травні 2012 р. апеляційний орган СОТ виніс рішення з приводу маркування продукції з тунця та дійшов висновку, що символ «безпечно для дельфінів», який використовується США, має дискримінаційний характер стосовно мексиканської продукції та порушує правила міжнародної торгівлі СОТ [7].

Комітет з ТБТ є форумом, який дає змогу країнам-членам вносити на порядок денний питання, що перешкоджають торгівлі. Так, у 2012 р. країни продовжували розгляд уже існуючих проблем (59) та заявили про нові (35), що є черговим підтвердженням складності досягнення консенсусу між країнами (рис.3). Найчастіше протягом 1995-2012 рр. обговорювалися проблеми, що пов'язані з необхідністю отримання додаткової інформації чи роз'яснень щодо заходів регулювання, а також питання з приводу усунення деяких бар'єрів у торгівлі та відсутності прозорості у застосуванні останніх.

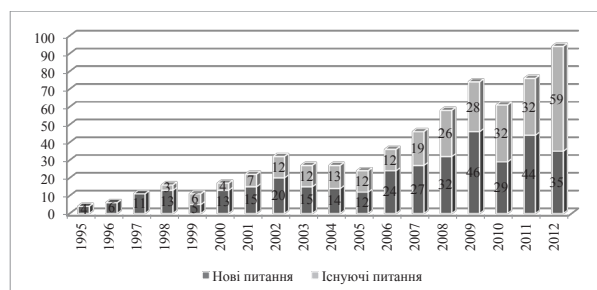

Рис. 3. Динаміка проблемних питань, порушених країнами-членами на засіданні Комітету з ТБТ

Джерело: складено за даними [8, с. 6].

Здебільшого вплив НТЗ на торгівлю та інші сфери виявити досить складно. Також виникають труднощі при визначенні істинних причин застосування цих заходів – чи насправді вони зумовлені намірами зниження ризику для здоров'я, забезпечення відповідності стандартам, чи виступають прихованим інструментом протекціонізму, що спрямований на захист внутрішнього ринку від іноземних конкурентів. Або ж у окремих випадках слугують інструментом торговельної війни між країнами, що було продемонстровано у серпні поточного 2013 р., коли Федеральна митна служба Росії фактично заблокувала на 10 днів ввіз товарів з України, включивши всю українську продукцію до списку ризикованих товарів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, дедалі частіше застосування НТЗ зумовлює необхідність більш ефективних зусиль у сфері розробки політики міжнародного співробітництва для мінімізації їхнього негативного та деформуючого впливу на торгівлю. Хоча, на наш погляд, зниження рівня використання деяких видів НТЗ видається можливим, проте досягнення відміни багатьох інших є достатньо складним процесом, оскільки вони

вводяться з метою захисту законних інтересів (наприклад, захисту прав споживачів) [9, с. 19]. У зв'язку з цим спільна мета повинна полягати у реформуванні та гармонізації НТЗ для застосування останніх з мінімальними негативними наслідками.

Ключовим аспектом співробітництва у сфері раціоналізації НТЗ, спрощення процедур торгівлі на багатосторонньому рівні, на нашу думку, виступає узгодження на міжнародному рівні та розробка на основі наукових положень стандартів, які уможливають приведення виробничих процесів різних країн у відповідність до єдиних вимог. Тобто фактично гармонізація стандартів слугуватиме підставою для ліквідації багатьох торговельних обмежень, оскільки у такому випадку зникне необхідність адаптувати процеси виробництва до окремих експортних ринків.

Крім того, важливим на шляху зниження рівня нетарифного протекціонізму в сучасній торгівлі є питання прозорості застосування НТЗ. У даному контексті слід підвищити вимоги щодо якості та повноти інформаційних повідомлень про застосування НТЗ. Нотифікації СОТ повинні відігравати ключову роль у новому сталому механізмі прозорості нетарифних бар'єрів.

Здійснений аналіз має важливе значення і виступає базою для формування зваженої та ефективної торговельної політики, оскільки встановлення стратегічних цілей, що науково обґрунтовані об'єктивними засадами, відіграє визначальну роль у процесі їх подальшого досягнення. Удосконалення нетарифних інструментів регулювання повинно стати каталізатором ефективної інтеграції національної економіки у світовий економічний простір, а відтак є перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

Список літератури:

1. Офіційний сайт Світової організації торгівлі (СОТ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wto.org>.
2. Турбан Г. В. Развитие международной торговли и рост протекционизма / Г. В. Турбан // Вісник Донецького національного університету. Серія В: Економіка і право. – 2010. – Вип. 2. Т. 2. – С. 430-435.
3. A Preliminary Analysis on Newly Collected Data on Non-Tariff Measures. Policy Issues in International Trade and Commodities Study Series No.53 / United Nations Conference on Trade and Development. – Geneva, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/itcdtab54_en.pdf.
4. Classification of Non-Tariff Measures. February 2012 Version / Division on International Trade in Goods and Services, and Commodities. United Nations Conference on Trade and Development. – Geneva, 2013. – 48 p.
5. Key Statistics and Trends in Trade Policy / United Nations Conference on Trade and Development: Trade Analysis Branch, Division on International Trade in Goods and Services, and Commodities. – Geneva, 2013. – 28 p.
6. I-TIP Goods: Integrated analysis and retrieval of notified non-tariff measures [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://i-tip.wto.org/goods/default.aspx?language=en>.
7. Wilke M. Tuna labelling and the WTO: How safe is «dolphin-safe»? / M. Wilke // Bridges Trade BioRes Review. – 2012. – Volume 6. No. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ictsd.org/i/news/bioresreview/135695>.
8. Eighteen Annual Review of the Implementation and Operation of the TBT Agreement (G/TBT/33) / The WTO Committee on Technical Barriers to Trade. – 2013. – 26 p.
9. Evolution of the international trading system and its trends from a development perspective (Trade and Development Board Fifty-ninth session) / UNCTAD secretariat. – Geneva, 2012. – 25 p.

Осипчук М. Д.

Институт мировой экономики и международных отношений Национальной академии наук Украины

ТЕНДЕНЦИИ И ОСОБЕННОСТИ НЕТАРИФНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Резюме

Осуществлено идентификацию нетарифных барьеров регулирования международной торговли, выделены основные тенденции их применения. Исследована роль технических мер нетарифного регулирования рынка. Обоснована необходимость и определены главные пути сотрудничества в сфере их регулирования. **Ключевые слова:** нетарифные меры, международная торговля, торговая политика, технические барьеры, санитарные и фитосанитарные меры.

Osypchuk M. D.

Institute of World Economy and International Relations of National Academy of Science of Ukraine

TRENDS AND FEATURES OF INTERNATIONAL TRADE NON-TARIFF REGULATION UNDER THE PRESENT CIRCUMSTANCES

Summary

Identification of non-tariff barriers of international trade regulation is realized, the basic trends in their use are detected. The importance of technical non-tariff measures of market regulation is analyzed. The necessity is justified and the main ways of cooperation in the field of their regulation are determined.

Key words: non-tariff measures, international trade, trade policy, technical barriers, sanitary and phytosanitary measures.